

**БОРОДА ДОНАРА, ГРОВОВА РОСЛИНА, ДАХОВЕ
ЗІЛЛЯ: ПРО ІСТОРІЮ НАРОДНИХ НАЗВ МОЛОДИЛА
ПОКРІВЕЛЬНОГО****Костянтин РАХНО,**Національний музей-заповідник українського гончарства,
Інститут керамології – відділення Інституту народознавства
НАН України, с. Опішне (Україна)**DONAR'S BEARD, THUNDER PLANT, ROOF HERB:
ON THE HISTORY OF THE POPULAR NAMES
OF HOUSELEEK****Kostyantyn RAKHNO,**National Museum of Ukrainian Pottery in Opishne,
Ceramics Institute – the branch of the Ethnology Institute
of National Academy of Sciences of Ukraine, Opishne (Ukraine)
ORCID ID: 0000-0002-0973-3919
Researcher ID: B-8738-2017

Константин Рахно. Борода донара, громовое растение, кровельное зелье: об истории народных названий молодила кровельного. Стаття посвящена історії народних названь молодила кровельного (*Sempervivum tectorum* L.) – багаторічного рослини, яке в Європі здавна саджали на дахах. Відоме ще античним і ранньосередньовіковим авторам, воно вважалося захистом від грози і пожег. По повір'ю, відомому в Англії, Франції, Швейцарії, Німеччині, Австрії, Чехії, Словаччині, Словенії, Сербії та інших країнах, в будинку, на даху якого росте молодило, ніколи не ударить блискавка. Віра в чародійну силу молодила зберегалася ще в кінці XIX – початку XX століття. Вона відбилася в його назвах у різних народів, які підкреслювали зв'язок рослини з Громовержцем, його живучість, роль як захисту житла і даху.

Ключевые слова: молодило, етноботаніка, фітоніми, народні веровання, захист, Європа

Рослини зазвичай були чародійними захистами людського житла. У традиційній культурі їм приписували надприродні властивості, що нерідко поєднувалися із застосуванням у народній медицині. На особливу увагу заслуговує молодило покрівельне (*Sempervivum tectorum* L.) – багаторічна рослина, відома здавна серед багатьох народів як захисник даху людських осель. Це зілля, що широко використовується в народній медицині й відоме під великою кількістю місцевих назв, має цікаву історію і є рідним для гірських частин Європи¹. «Воно росте у гористих місцях і там, де лежить бите череп'я», – сповіщав у 78 році н.е. давньоримський фармаколог і натураліст грецького походження Педаній Діоскорід². Хоча молодило не споконвічно властиве деяким регіонам, наприклад, Британії, але, очевидно, його дуже рано занесли туди із Центральної Європи. Ботанічно це стерильний гібрид, що означає, що воно залежне від його поширення виключно вегетативним розмноженням; факт, що воно зараз таке звичне й поширене в Європі на дахах і стінах, можливо, є прямим наслідком його важливості в народній медицині й повір'ях³.

У 1562 році один англійський письменник мовив, що «молодило росте в горах і горбистих місцевостях, і де-

хто садить його на своїх будинках». Мандрівник і шукач пригод Джон Джоселін перед 1672 роком знайшов його зростаючим навіть у Салемі⁴.

Ще й досі в Англії й Німеччині видно будинки й сараї з яскраво-зеленими дахами, вкритими мохом і молодилом⁵. Австрійський художник і краєзнавець Гуго фон Прен, перебуваючи у місті Мюльгайм (земля Баден-Вюртемберг, Німеччина), на одному з будинків Гафнергассе (Гончарного провулку) помітив дві широкі глиняні посудини з округлими боками. Одна прикрашала фронтон будинку, в той час як інша, з маленьким отвором у вигляді шиї, висіла зовні на стіні будинку біля вікна фронтона. Дослідник зауважив, що посудина служить як захист фронтона, а мешканці будинку розглядають її як емність, потрібну для розміщення молодила покрівельного. При цьому Гуго фон Прен вказав, що зазвичай ця відома в народній медицині рослина знаходить застосування на кам'яних стовпах воріт, у Баварії й Австрії – на димарях і дахах⁶. Однак при цьому він не зазначив мети такого застосування, хоча серед сільського населення Австрії в XIX столітті поширеним було вірування, що молодило, посаджене на даху, вберігає будинок від блискавки⁷. У той же час австрійський ботанік і палеонтолог Франц Унгер спостеріг, що в Австрії

¹ Herbs and Herb Lore of Colonial America, Mineola, Courier Dover Publications, 1970, P. 25.

² Riddle John M. «Pseudo-Dioscorides' Ex Herbis Femininis and Early Medieval Medical Botany», *Journal of the History of Biology*, New York, 1998, Vol. 14, N. 1, P. 64.

³ Hatfield Gabrielle, *Encyclopedia of Folk Medicine: Old World and New World Traditions*, Santa Barbara, ABC-CLIO, Inc., 2004, P. 204.

⁴ Herbs and Herb Lore of Colonial America, Op. cit., P. 25.

⁵ Ibid.

⁶ Preen Hugo von. «Spatzenhafen aus Müllheim in Baden» [Spatzenhafen from Müllheim in Baden], *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde*, Berlin, Achtzehnter Jahrgang, 1908, S. 280.

⁷ Thümen Felix v. «Die Pflanze als Zaubermitte!» [The plant as magic], *Schriften des Vereines zur Verbreitung naturwissenschaftlicher Kenntnisse in Wien*, Wien, 1881, Vereinsjahr 1880/81, S. 330.

наприкінці XIX століття в народі проявляли більшу зацікавленість до лікувальних властивостей молодила, аніж до захисних⁸.

Ще Гіппократ готував із його товстого листа припарку від язв, загальної недуги в стародавній Греції⁹. За давніх часів рослини цінували більше через цілющу силу, яка була їм властивою чи хибно приписувалася. Подібно до планет, їх наділяли певним темпераментом і вважали деякі рослини сухими і гарячими, інші – вологими і холодними тощо. Отож, якщо рослина вважалася вологою чи холодною, внаслідок свого затіненого місцезнаходження чи лише внаслідок надуманих гіпотез, її рекомендували природно в якості лікувального засобу проти запальних хвороб, жару тощо; якщо рослина вважалася сухою, то її рекомендували для лікування онхоцеркозу (річкової сліпоты)¹⁰. Молодило, завдяки будові його стебла і листя, відносили саме до вологих і холодних рослин. Вже давньогрецький філософ і натураліст Теофраст, який близько 320 року до н.е. уклав грецькою мовою важливу працю про рослини, описав молодило під назвою *ἀειζωον*, зазначивши, що ця рослина завжди залишається зморшкуватою і зеленою, має продовгувате, соковите, гладеньке листя, росте на ґрунті, однак також і на черепиці, якщо там є хоч трішки землі. Римляни називали її *Sempervivum* ‘та, що живе завжди’, зважаючи на властивість рослини продовжувати жити впродовж тижнів, навіть місяців, цвісти і давати плоди в умовах великої засухи і повної нестачі вологи. Основою цієї життєздатності є товсті, соковиті листки, які, завдяки невеликій кількості устячок на поверхні, захищені від надмірного випаровування вологи. У християнській міфології молодило, як і всі вічнозелені рослини, вважалося символом вічного життя. Ця давня рослина з лікувальними і магічними властивостями, яка може існувати на ґрунті товщиною всього один сантиметр, росла в Німеччині на дахах і в горщиках. За народними уявленнями, її вважали надійним захистом від удару блискавки. Про її зв’язок із грозою у віруваннях німців свідчить наявність у першій складовій тривіальних назв одного з континентально-германських імен (*Donner* чи *Donar*) скандинавського бога Тора (*Donnerbart*, *Donnerkopf*, *Donnerkraut*, *Donnerwurz*, *Donnerknupf*, *Donarsbart*), імені бога Юпітера (*Jupiterbart*) та слова *Gewitter* ‘гроза’ (*Gewitterkraut*). Юпітер і Тор вважалися богами, які тримали блискавку під своїм контролем, а рожево-

червоні квітки молодила покрівельного нагадували колір бороди, якою бог грому тряс, утворюючи блискавки (звідси в деяких німецьких назвах *Bart* ‘борода’). Німецький лікар і ботанік Леонарт Фукс (1501–1566) зазначав, що молодило було присвячене Донару, саму рослину німці називають ‘борода грому’, а будинку, на якому воно росте, блискавка і грім ніколи не зашкодять¹¹. В англійців іноді воно також звалось *thunder plant* ‘громова рослина’, *St. George's beard* ‘борода святого Георга’, а також *houseleek* ‘домашнє зілля’, *hen-and-chickens* – ‘курка й курчата’, *live forever* – ‘жити вічно’, *poor man's leaf* – ‘лист бідної людини’¹². Мабуть, наймальовничішою із назв рослини була *Welcome-home-husband-though-never-so-drunk* ‘Ласкаво просимо додому, чоловіченку, хоча ти ніколи не був настільки п’яним’¹³, що натякала на зв’язок із домашнім затишком і родинним дахом над головою, а можливо, й на використання як приворотного зілля.

Прадавньою є віра в захисну силу молодила покрівельного. Ще германські язичники садили на даху молодило¹⁴. У давніх греків ця рослина називалася *διόπτης*, ‘та, що впала від Зевса’ і мала захищати дім від його блискавки¹⁵. За свідченнями згаданого вище Діоскоріда (IV, 88), молодило садили на будинках у горщиках вже за античних часів. Граматик кінця II століття н.е. Секст Помпей Фест також знав народні вірування щодо сили молодила берегти від грози, а решта згадок про його захисні властивості щодо блискавки (грому), які наводяться в рукописах VI і VII століть, вказує на те, що ці вірування існували за античних часів і поширилися з півдня¹⁶. Особливо вони посилювалися, коли імператор Карл Великий (768–814) наказав своїм підданим мати на даху молодило в якості засобу від удару блискавки. У своїй постанові «*Capitulare de villis vel curtis imperii*» (812) він зазначив, які захисні, лікувальні і гарні рослини повинні мати будівлі на території його імперії, а щодо цієї рослини наказав: «*et ille hortulanus habeat super domum suam Jovis barbam*» ‘і кожний селянин повинен мати на своєму даху молодило покрівельне’¹⁷. Цей звичай здавна обґрунтовувався магічними властивостями молодила захищати від атмосферних явищ, зокрема вже у XIV столітті у «Книзі природи» теолога і натураліста Конрада фон Мергенберга (1309–1374) говорилося, що ця рослина відводить грім і блискавку, тому її садять на дахах будинків¹⁸. Згадувалася вона і в трав-

⁸ Unger Franz, Op. cit., P. 25.

¹⁰ Meyer Carl Der. Aberglaube des Mittelalters und der nächstfolgenden Jahrhunderte [Botanical discoveries in the field of cultural history: The plant as a magical medium], Basel: Druck und Verlag von Felix Schneider, 1884, S. 61.

¹¹ Perger Anton, Ritter von Deutsche Pflanzensagen [German tales about plants], Stuttgart: Verlag von August Schaber, 1864, S. 167.

¹² Herbs and Herb Lore of Colonial America, Op. cit., P. 189.

¹³ Watts D.C. Elsevier's Dictionary of Plant Lore, Burlington, San Diego, London, Academic Press, 2007, P. 202.

¹⁴ Schönwerth Franz Xaver von. Aus der Oberpfälz: Sitten und Sagen [From the Upper Palatinate: manners and legends], Ausburg, Matth. Rieger'sche Buchhandlung, 1858, Zweyter Theil, S. 21.

¹⁵ Watts D.C. Op. cit., P. 202.

¹⁶ Höfler Max, “Der Frauen-Dreißiger” [The Woman's Thirties], *Zeitschrift für österreichische Volkskunde*, Wien, 1912, XVIII, Jahrgang, S. 151; Gunda Béla, Pap Uzonka, „Sempervivum tectorum – die Hauswurz in der ungarischen Volksheilkunde“ [Sempervivum tectorum - the housewurst in the Hungarian folklore], *Curare. Zeitschrift für Medizinethnologie*, Berlin, 1993, Band 16, H. 2, S. 86; Hoffmann-Krayer Eduard Handwoerterbuch des Deutschen Aberglaubens [Handbook of German Aberglaubens], Berlin, Walter de Gruyter, 1974, Band 3, S. 1578.

¹⁷ Gengler Heinrich, Gottfried Germanische Rechtsdenkmäler. Leges, Capitularia, Formulae. In Auszügen und Proben mit Einleitung ergänzenden Geschichtszeugnissen, Anmerkungen und Glossar zum academischen Gebrauche [Leges, Capitularia, Formulae. In excerpts and rehearsals with introduction, supplementary history, notes and glossary on academic use], Erlangen, Verlag von Andreas Deichert, 1875, S. 640; Schrödter Willy. Pflanzen Geheimnisse [Plant secrets], Sankt Goar, Reichl Verlag, 1957, S. 56-57, 103.

¹⁸ Schrödter Willy. Op. cit., S. 57.

Hoffmann-Krayer Eduard Handwoerterbuch des Deutschen Aberglaubens [Handbook of German Aberglaubens], Berlin, Walter de Gruyter, 1974, Band 3., S. 1578.

никах XVI століття¹⁹.

На всій німецькомовній території поширеною була думка, що посаджене на даху молодило покривельне захищає будинок від удару блискавки (і взагалі від небезпеки вогню). Рослину навіть називали *Dachwurz*, *Dachlauch*, *Dachlaub*, тобто 'даховий корінь', 'дахова цибуля', 'дахова зелень'²⁰. Про те, що молодило користувалося великою увагою серед мешканців Німеччини, свідчить і обставина, що одна місцевість у Верхньому Гессені має назву *Hauswurz* 'домашній корінь' (одна із назв молодила німецькою мовою)²¹. Молодило, як зазначав австрійський ботанік і журналіст Ернст Моріц Кронфельд, наприкінці XIX століття можна було знайти на дахах будинків скрізь у німецьких поселеннях. Зокрема, вже здалеку, через наявність молодила, розпізнавали будинки німецьких колоністів у Галичині²². На схід від річки Лех між Швабією та Баварією на даху будинку в напрямку дверей ставили горщик із молодилом, яке повинно було захистити будинок від блискавки і пожежі²³. Наприкінці XIX століття у Померанії казали, що в будинок, де молодило росте на даху, блискавка ніколи не зможе вдарити²⁴. В окрузі Гарбург, зокрема в селах Раде й Охтманнсбрух, ще на початку XX століття вирощували з цією метою молодило в прикріпленій на даху чаші²⁵.

Як повідомляв німецький ботанік Гайнріх Марцелл, у Швейцарії, Швабії та Сілезії ще в 20-х роках XX століття вірили, що цвітіння молодила на даху будинку прогнозує смерть когось із мешканців оселі, а в німецькій громаді Балінген (земля Баден-Вюртемберг) у цей час садили молодило на черепиці тільки-но збудованого будинку в якості громовідводу. Про живучість останнього забобону говорять те, що його висміював ще на початку XVIII століття аптекар Йоганн Георг Шмідт²⁶.

У середині XIX століття він відзначений у Нідерландах, де молодило, подібно до німців, звали *Donderbaard*, *Donderbladers*²⁷. У французів молодило теж мало назву

joubarbe 'Юпітерова борода'. Ще в XI столітті Одо з Мена у своєму віршованому трактаті «Про властивості трав» (741) повідомляв, що цю рослину повсюди в народі звать бородою Юпітера²⁸. У багатьох місцевостях Франції, особливо серед сільського населення гір, дивилися на цю рослину як на засіб проти хвороб, які могли проникнути в будинок, і вважали справжнім блюзнірством зірвати молодило, коли воно росло на стіні або на дахах будинків. Вдавалися й до ритуалів профілактичного характеру. Коли молодило знаходилося в стані цвітіння, з нього робили букети, які розташовували хрест-навхрест на дверях і особливо на стелях стаєнь²⁹.

Аналогічні вірування були притаманні й для інших країн Європи. У Британії молодило теж часто вирощували на дахах, кажучи, що воно боронить дім від блискавки³⁰. Молодило «оберігає те, на чому росте, від вогню та блискавки», говорив англійський фармацевт, ботанік і лікар XVII століття Ніколас Калпеер; «не гірше за страхування від пожежі», казали у Вілтширі. Джон Клер зауважував, що в його рідному Нортгемптонширі «жоден гребінь даху не обходиться без цього, оскільки забобон вважає його оберегом від блискавки»³¹. У Даремі в Англії сільський люд у другій половині XIX століття плекав молодило, яке місцевою говіркою звали «*full*» або «*fullen*», на стріхах своїх хатин, щоб уберегти їх від грому й блискавиці, яка, як казали, ніколи не вдаряла у цю вічнозелену рослину³². Така ж ідея зустрічається в інших місцинах східної Англії; навіть у другій половині XX століття були зафіксовані випадки, коли сім'ї, переїжджаючи зі старих чи призначених до знесення будинків до нового орендованого житла, старанно забирали з собою молодило, щоб покласти на дах нового будинку.

Таким чином у Ланкаширі мала захищатися навіть надвірна вбиральня³³. Цю маленьку рослину також заохочували рости на вкритих соломою дахах через повір'я, що її присутність урятує дім від знищення вогнем. Англійська фольклористка Елізабет Вільєрс знала стару

¹⁹ Hoffmann-Krayer Eduard. Handwoerterbuch des Deutschen Aberglaubens [Handbook of German Aberglaubens], Berlin, Walter de Gruyter, 1974, Band 3, S. 1578.

²⁰ Spenner F.C. Handbuch der angewandten Botanik, oder, Praktische Anleitung zur Kenntniss der medizinisch, technisch und ökonomisch gebräuchlichen Gewächse Deutschlands und der Schweiz [Handbook of Applied Botany, or, Practical guide to the knowledge of the medicinal, technically and economically customary plants of Germany and Switzerland], Freiburg, Universitäts-Buchh. und Buchdruckerei der Gebr. Groos, 1834, S. 697.

²¹ Schrödter Willy, Op. cit., S. 103.

²² Kronfeld M. Zauberpflanzen und Amulette: Ein Beitrag zur Kulturgeschichte und Volksmedizin [Magic plants and amulets: A contribution to the history of civilization and popular medicine], Wien, Verlag von Moritz Perles, 1898, S. 62.

²³ Leoprechting Karl. Aus dem Lechrain: Zur deutschen Sitten- und Sagenkunde [From the Lechrain. To German manners and legends], München, Literarisch-Artistische Anstalt, 1855, S. 231.

²⁴ Jahn Ulrich, Hexenwesen und Zauberei in Pommern [Witchcraft and sorcery in Pomerania], Breslau, Im Commissionsverlag bei W. Koebner, 1886, S. 190.

²⁵ Kück Eduard, Wetterglaube in der Lüneburger Heide [Weather in the Lüneburg Heath], Hamburg, Richard Hermes Verlag, 1915, S. 145.

²⁶ Marzell Heinrich, Die heimische Pflanzenwelt im Volksbrauch und Volksglauben: Skizzen zur deutschen Volkskunde [The native plant world in folkship and folk beliefs: sketches to German folklore], Leipzig, Verlag von Quelle & Meyer, 1922, S. 71.

²⁷ Bergh L.Ph.C. van den, Proeve van den kritisch woordenboek der Nederlandache mythologie [Attempt at a critical dictionary of Dutch mythology], Utrecht, L.E. Bosch en zoon, 1846, S. 317.

²⁸ Odo iz Mena, O svoystvakh trav [The power of herbs], Issledovaniye, perevod s latinskogo, kommentarii i prilozheniye Yu.F. Shultsa, Pod obschey redaktsiye akademika AMN SSSR V.N. Ternovskogo, Moskva, Meditsyna, 1976, P. 120; Grimm Jacob Deutsche Mythologie. Göttingen: in der Dieterichschen Buchhandlung [German mythology. Göttingen: in the Dieterich book], 1835, S. 125.

²⁹ Migne Jacques, Paul Dictionnaire des superstitions, erreurs, préjugés et traditions populaires, où sont exposées les croyances des temps anciens et modernes [Paul Dictionary of superstitions, errors, prejudices and popular traditions, in which are exposed the beliefs of ancient and modern times], Paris, Petit-Montrouge, 1856, P. 504.

³⁰ Hatfield Gabrielle, Op. cit., P. 205; Wright A.R., Lovett E. "Specimens of Modern Mascots and Ancient Amulets of the British Isles", With Plates V. and VI. (Exhibited at the Society's Meeting, June 17, 1908.), *Folklore*, London, Published for the Folk-Lore Society by David Nutt, 1908, Volume XIX, P. 298.

³¹ Watts D.C., Op. cit., P. 202.

³² Brockie William, Legends and Superstitions of the County of Durham, Sunderland: B. Williams, 1886, P. 117.

³³ Watts D.C., Op. cit., P. 202.

пані в Дорсеті, яка зазвичай збирала молодило й вішала пучечок його поряд із комином на своєму ланцюгові для казана. Коли її запитали, вона не мала уявлення, чому робить це, вона бачила, що так іноді робиться, й думала, що це на щастя. Можливо, це була інша форма чарів від пожежі³⁴. Крім того, в багатьох частинах Великої Британії досі вірять, що молодило, яке росте на зовнішніх стінах або на даху будинку, не лише захищає той будинок від ударів блискавки, пожежі і буревіїв, але й приносить феноменальне щастя всім мешканцям оселі. Однак якщо людина навмисно чи випадково зріже молодило, то зазнає смуги нещастя, особливо стосовно її будинку. Із цієї причини було традиційним для багатьох народів при переїзді в новий дім садити його якомога ближче до будинку, перш ніж робити щось інше. Також у багатьох валлійських родинах, які мешкали у критих соломом невеликих хатках, було дуже поширено вирощувати молодило на своїх дахах на щастя³⁵. У народних уявленнях англійців молодило, як і в римлян, вважалося символом вічності, звідси його назва там *aye- (ever-) green* 'вічнозелений'³⁶. Англо-саксонські назви цього зілля *sinfulle, singrene*, сучасне англійське *sengreen* теж перекладаються як 'вічнозелена рослина'³⁷.

В якості «громової рослини» (а також захисту проти небезпеки пожежі) молодило було відоме не лише у Німеччині, Австрії, Швейцарії, Англії, Франції, Нідерландах, але також у Боснії і Герцеговині, Чехії і Словаччині, Словенії, Сербії, деяких інших країнах. У чехів молодило звали *netřesk*, у мораван і словаків – *hromotřesk, hromotresk, netresk, veliký netresk*, і то були рослина, що рятувала дім од блискавки, бо, на думку народу, там, де є ця рослина, «*netřeská*», тобто не б'є грім. Її садили на дахах будинків із охороною метою³⁸. Чехи гадали, що туди, де вирощують молодило, не влучить блискав-

ка³⁹. Будинку, на якому воно є, не зашкодить грім⁴⁰. Такі ж вірування були властиві й словацькому простолоду. Дому, на якому росте молодило, за словацьким переко-нанням, блискавиці не страшно⁴¹. Тому його садили на солом'яних стріхах⁴². Відомо, що спроби взяти молодило з чужого даху призводили до серйозних конфліктів між господарями, особливо якщо вони мали славу відьом, знахарок⁴³. У Моравії теж вірили, що молодило на комині – найкращий захист від пожежі⁴⁴. І лужичани теж залюбки вирощували молодило на покрівлі будинку, бо воно буцімто оберігало здоров'я мешканців, приносило щастя й убезпечувало від удару блискавки⁴⁵.

Шанування молодила не обмежувалося Європою. Навіть японці знали цю рослину, яка росла на дахах і повинна була захищати їх від вогню. У Японії, якщо «світанкова трава», чи *hinode*, росла на даху будинку, то очікувалося, що вона вбереже його від пожежі. Яким чином молодило, яке за давніх часів повинно було утримувати незакріплену між собою солому чи черепицю покрівлі та захищати глиняну стелю від розмивання, набуло слави захисника від блискавки і вогню, можна лише здогадуватися. Можливо, визначальним для цього вірування стало червоне забарвлення квіток цієї рослини (символ вогню), можливо, було помічено, що при ударах блискавки ці життєстійкі рослини залишалися неущождженими⁴⁶. У Тіролі спостерегли, що будинки, на дахах яких росло молодило, рідко вражалися блискавкою. При наближенні грози там кидали листя молодила в плиту. Однак таке листя слід було рвати на даху в день святого Іоанна. Це вірування відобразилося в місцевому примовлянні: «*Du Donnerbart, bist als Deck, / halt Feuer und Flammen weg*» 'Ти, борода Донара, як габа, на відстані тримаєш вогонь і полум'я'⁴⁷.

У Чехії в XIX столітті молодило садили на дахах в

³⁴ Villiers Elizabeth, *The Mascot Book: a Popular Encyclopaedia of Bringers of Luck, with Their Attendant Legends and Beliefs Taken from Every Land, Eastern Lore and Mystery, Gipsy Traditions, Ancient Love Charms and Spells, Old World Legends, Amulets that Cure Disease and Ward Off Danger, the Astrological Influence of Birth Dates, Mascots to Ensure Business Success, the Meaning of Moles, the Mystic Power of Colours, Jewels and Numbers, Etc., Etc.* London, T. Werner Laurie, 1929, P. 94.

³⁵ Dunwich Gerina, *Herbal Magick: A Witch's Guide to Herbal Folklore and Enchantments*, Franklin Lakes, The Career Press, 2002, P. 41-42.

³⁶ Bartels W., *Pflanzen in der englischen Folklore [Plants in English folklore]*, Hamburg: Lütcke & Wulff, 1900, S. 21.

³⁷ Sauer Hans, Kruschke Ulrike, „Die altenglischen Pflanzennamen aus linguistischer und lexikographischer Sicht“ [The Old English plant names from linguistic and lexicographical perspective], *Sudhoffs Archiv*, Stuttgart, 2004, Bd. 88, H. 2, S. 182; Hatfield Gabrielle. Op. cit., P. 204.

³⁸ Hoffmann-Krayer Eduard, *Handwoerterbuch des Deutschen Aberglaubens [Handbook of German Aberglaubens]*, Berlin, Walter de Gruyter, 1974, Band 3., S. 1578; Usachyova V.V. *Magiya slova i deystviya v narodnoy kulture slavyan [The Magic of Word and Action in the Folk Culture of the Slavs]*, Moskva, Institut slavyanovedeniya RAN, 2008, P. 216.

³⁹ Čečetka F. J. „Lidové názory o zvech přírodních“ [People's opinions about the fathers of natural], *Český lid: Věnovany studiu lidu českého v Čechách, na Moravě, ve Slezku a na Slovensku*, Praha: nákladem F. Šimáčka, 1900, T. IX, P. 254; Jilík Jiří, „Žitkovské bohyně: Po stopách lidové magie v Bílých Karpatech, Uherské Hradiště [Žitkovski Goddess: In the footsteps of folk magic in the White Carpathians]”, Alcor puzzle, 2005, P. 86.

⁴⁰ Waldau Alfred, „Die Pflanzenwelt im böhmischen Volksleben“ [The plant world in the Bohemian folk life], *Magazin für die Literatur des Auslandes*, Berlin, Ferd. Dümmler's Verlagsbuchhandlung, 1865, Siebenundsechszigster Band, Januar bis Juni 1865, S. 137.

⁴¹ Dobšinský Pavol. *Prostonárodné obyčaje, povery a hry slovenské [Simplest customs, superstitions and Slovak games]*, Turč. Sv. Martin: tlačou Knihlač účastinár, Spolku; nákladom vydavateľov, 1880, P. 47; Holuby Joz. „Ľud. Rastlinné domáce lieky a povery y slovenské“ [Herbal Home Remedies and superstition Slovak], *Z úst ľudu, Národopisný Věstník Československý*, Praha, nákladem společnosti Národop, Musea Československého, 1922, R. XV, P. 90.

⁴² Holuby Joz. L. „Domáce lieky ľudu slovenského“ [Home remedies L'UDU Slovak], *Letopis Matice Slovenskej*, Turč. Sv. Martin, Knihlačiarско-účastinársky spolok, 1873, Ročník X, P. 49.

⁴³ Holuby Joz. „Ľud. Rastlinné domáce lieky a povery slovenské“ [Herbal Home Remedies and superstition Slovak], *Z úst ľudu, Národopisný Věstník Československý*, Praha, nákladem společnosti Národop, Musea Československého, 1922, R. XV, P. 90-91.

⁴⁴ Stránecká Františka, „Národní pověry moravské“ [National superstitions Moravian], *Komenský: týdeník vychovatelský, věnovaný učitelstvu jakož i přátelům školství a milé mládeži naší*, Olomouc, V. Voith, 1880, Ročník osmý, P. 34-35, P. 510.

⁴⁵ Schneeweis Edmund *National superstitions Moravian*, Berlin, Akademie-Verlag, 1953, P. 153.

⁴⁶ Hoffmann-Krayer Eduard, „Handwoerterbuch des Deutschen Aberglaubens“ [Handbook of German Aberglaubens], Berlin, *Walter de Gruyter*, 1974, Band 3., S. 1578; Usachyova V.V. *Magiya slova i deystviya v narodnoy kulture slavyan [The Magic of Word and Action in the Folk Culture of the Slavs]*, Moskva, Institut slavyanovedeniya RAN, 2008, P. 298.

⁴⁷ *Volksmedizin in Tirol: Ein EU-Interreg-II-Projekt ZDN [Folk medicine in Tirol]*, Ratingen: VGM-Verlag, 2001, S. 112.

якості апотропеїчного засобу проти пожежі, приказуючи подібне замовляння⁴⁸. Народне вірування повсюди зазначало, що ця рослина може захистити будинок від удару блискавки і пожежі. Можливим поясненням цього передбачення могло бути те, що дахи, на яких були посажені ці рослини, були не такими сухими, як нові покрівлі. Побіч того молодило мало на меті скріплювати черепицю чи солому покрівлі між собою та захищати дах і глиняну стелю від вимивання. У Швейцарії цю рослину аж до XX століття застосовували як магичний засіб. Як і висушена голова великої рогатої худоби на гребневих брусах язичницьких будинків для захисту від виникнення епізоотії і удару блискавки, молодило повинно було здійснювати ту ж функцію перед будинком. Тому молодило садили не тільки на будинку, але й поряд із будинком на зумисне поставленому біля огорожі стовпі з вітарем на дощці. Його вішали в комині, щоб усередину помешкання не проникли відьми. Посажені на хлівах ці рослини повинні були захистити худобу від епізоотії. У Вайсенбурзі (Баварія) було відомо, що корові навесні, перед першим вигоном на пасовисько, потрібно було дати три дубові листки (щоб жодна зелень не зашкодила), три листки аспленія мурового (*Asplenium ruta-muraria*) (щоб не зашкодили жуки і відьми) та три листки молодила покрівельного (щоб худоба знайшла дорогу в хлів, над яким росте молодило)⁴⁹. У німецькій землі Бранденбург молодило також належало до захисних засобів, його можна було у XIX столітті побачити на давніх могильних курганах. Там його садили на гребені даху для захисту від пожежі, удару блискавки чи іншого нещастя, а також поряд з димарем, оскільки саме через димар прагнули потрапити в будівлю відьми⁵⁰. У Штірії вважали, що молодило на даху захищає від блискавки, тому ще наприкінці XIX століття цю рослину там часто помічали на дахах сільських будинків⁵¹.

У Німеччині при наблизенні грози молодило, взяте з даху у день святого Іоанна, клали разом із вербовими котиками в плиту. Будинки, на покрівлі яких росло молодило, повинні були бути наділеніми щастям. У нижньобаварському Вісталі вірили, що талану не буде, якщо

молодило вилучити з покрівлі. Казали, що молодило приносило щастя тим, у кого на даху воно росте, однак його цвітіння могло принести смерть мешканцям цього будинку. Сік молодила вважався засобом краси, оскільки робив шкіру чистою. Однак вважали, що збирати його потрібно у четвер (день Донара), тоді дія буде найбільш ефективною⁵². У рівних, як свічка, квітках молодила в Тюрінгії вбачали блискавковідвід, який повинен був захистити будинок під час грози. Також там були переконані, що будинок, на покрівлі якого є молодило покрівельне, залишається неушкодженим під час бурі з градом⁵³. Віра в те, що в будинок, на даху якого росте молодило, не вдарить блискавка, залишалася в німців і наприкінці XIX століття⁵⁴. Цьому, як і раніше, сприяло спостереження, що при враженні даху блискавкою молодило залишалося непошкодженим, та червоне забарвлення його квітів, в якому, як і в багатьох інших рослин, вбачали стосунок до небесного вогню⁵⁵. Тому, наприклад, у Люнебурзі навіть на початку XX століття на даху будинку знаходилася посуда з молодилом, яке розрослося з неї навсідч. За уявленням місцевих мешканців, воно мало боронити оселю від грози⁵⁶.

Не становили винятку й країни Балкан та Карпатського регіону. У XIX столітті на всій території Боснії і Герцеговини на дахах будинків росло молодило. Вірили, що воно рятує домівку від удару блискавки та іншого лиха. У Словенії казали, що з дому, на даху якого росте молодило, ніколи нічого не буде вкрадено, навіть за відсутності мешканців⁵⁷. У Сербії також садили його на даху хати для захисту від блискавки⁵⁸. Банатський історик Фелікс Мілекер згадує молодило на покрівлях у місті Вршац і наводить його народну назву у місцевих сербів – *чуваркућа* ‘охоронець дому’⁵⁹. Такою ж чародійною здатністю наділялася ця рослина в Угорщині, де вона траплялася не лише на дахах, але й на воротах⁶⁰. Румуни, які часто плекали молодило на покрівлях будинків, сараїв, хлівів і конюшень задля такої ж мети, звали його *verzișoară* ‘зелене зілля’ або *iarba tunului, iarba de tun* ‘гromове зілля’⁶¹. Побутувала віра в силу молодила, зокрема, й на Буковині. Мешканці села Роша (нині передмістя Чернівців) використовували його із захисною

⁴⁸ Grohmann Joseph Virgil. Aberglauben und Gebräuche aus Böhmen und Mähren [A stay and customs from Bohemia and Moravia], Prag, Druck der k. k. Hofbuchdruckerei von Gottlieb Haase Söhne, 1864, I. Band, S. 94.

⁴⁹ Rochholz Ernst Ludwig. Deutscher Glaube und Brauch im Spiegel der heidnischen Vorzeit [German faith and custom in the mirror of the pagan past], Berlin, Ferd. Dümmler's Verlagsbuchhandlung, 1867, Band 2, S. 129; Schrödter Willy. Op. cit., S. 103.

⁵⁰ Lippert Julius. Christentum Volksglaube und Volksbrauch [Christianity, folk belief and folk custom], Berlin, Verlag von Theodor Hoffmann, 1882, S. 484.

⁵¹ Ilwof Franz, „Zur Volkskunde der Steiermark“ [To the folklore of Styria], *Zeitschrift für österreichische Volkskunde*, Wien-Prag, 1897, III. Jahrgang, S. 11.

⁵² Perger Anton Ritter von. Op. cit., S. 167.

⁵³ Reling H., Bohnhorst J. Unsere Pflanzen nach ihren deutschen Volksnamen, ihrer Stellung in Mythologie und Volksglauben, in Sitte und Sage, in Geschichte und Literatur [Our plants according to their German national names, their position in mythology and folk beliefs, in manners and sagas, in history and literature], Gotha: Verlag von G. F. Thienmann, 1904, S. 359–360.

⁵⁴ Haltrich Josef, Die Macht und Herrschaft des Aberglaubens in seinen vielfachen Erscheinungsformen [The power and domination of the assurances in its manifold appearances], Schässburg, im Selbstverlage des Verfassers, 1871, S. 26.

⁵⁵ Marzell Heinrich, Op. cit., S. 72.

⁵⁶ Kück Eduard, Das alte Bauernleben der Lüneburger Heide [The old farming life of the Lüneburg Heide], Leipzig, Verlag von Theod. Thomas, 1906, S. 207.

⁵⁷ Lilek Emilian, Volksglaube und volkstümlicher Cultus in der Bosnien und Herzegowina [Folklore and popular worship in Bosnia and Herzegovina], Wien, Druck und Verlag von Adolf Holzhausen, 1896, S. 47.

⁵⁸ Andrian Ferdinand, „Freiherr v Über Wetterzauberei“ [About weather magic], *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien*, Wien, 1894, XXIV, Band, S. 35.

⁵⁹ Mileker Srečko, Povesnica slobodne kraljeve varoši Vršca [The History of the Free Royal City of Vršac], Pančevo, komisiona naklada braća Jovanovića, 1886, P. 228.

⁶⁰ Gunda Béla, Pap Uzonka. Op. cit., P. 84-85.

⁶¹ Ibid. P. 86.

метою, тримаючи у коробках на даху⁶². Стійкі й поширені повір'я, пов'язані з цією загадковою рослиною, сягали стародавнього європейського культу Бога-Громовержця, якому, судячи з усього, подібно до деяких інших трав і дерев, присвячувалося молодило як апотропей даху будинку. Ці народні міфологічні уявлення та оберегове використання повною відобразилися в його назвах у різних мовах. Не менш потужно вони вплинули на використання молодила покрівельного в народній медицині Європи, що потребує особливого розгляду.

Rakhno Kostyantyn. Donar's beard, thunder plant, roof herb: on the history of the popular names of houseleek. The article deals with the history of popular names of houseleek (*Sempervivum tectorum* L.) – a perennial plant that was planted on house roofs in Europe since ancient times. It is native to the mountains of southern Europe. This plant has been known to humans for thousands of years, and has attracted many common names and traditions. Mentioned already by ancient and early medieval writers, it has been traditionally thought to protect against thunderstorms and fire. In his *Capitulare de villis vel curtis imperii*, Charlemagne recommended it be grown on top of houses. In some places of Germany and England houseleek is still traditionally grown on the roofs of houses. Among Slavic peoples, the tradition of roof-top houseleeks was practiced for a long time too.

According to a belief, well-known in England, France, Switzerland, Germany, Austria, Czech Republic, Slovakia, Slovenia, Serbia, Hungary and some other countries, a house, on the roof of which houseleek is growing, will be never struck by lightning. This plant is able to ward off fire and lightning strikes. The faith in this miraculous power of houseleek has been remained still in the late 19th – early 20th century. It was preserved in its names among different peoples, which reflect an association of this plant with the

Thunder-God, for example, with the Roman thunder-god Jupiter, notably the Latin *barba Jovis* and its French derivative *joubarbe*; or with the Norse thunder-god Thor as in German *Donnerbart* and Dutch *Donderbaard*. The association with the Thunderer has been derived from a resemblance between the flowers and the god's red beard. Romanian *iarba tunului*, *iarba de tun*, Czech *netřesk*, and English thunderplant simply refer to thunder. Other common names, such as Anglo-Saxon *singrēne*, refer to its longevity. They reflect also its role as a charm for dwellings and roofs – German *Dachwurz*, *Hauswurz*, English *houseleek*, Serbian *čuvarkuča*.

Keywords: houseleek, ethnobotanics, phytonyms, folk beliefs, charms, Europe.

Rakhno Kostyantyn – доктор історичних наук, старший науковий співробітник Національного музею українського гончарства в Опішному й Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України. Коло наукових інтересів: гончарство в міфології та обрядовості слов'ян, глиняні вироби в обрядах і віруваннях, дах і черепиця у міфології, обрядовості й звичаєвості народів світу. Автор двох монографій та понад ста наукових статей.

Rakhno Kostyantyn – Doctor of History, a senior scientific assistant of the National Museum of Ukrainian Pottery in Opishne and the Ceramology Institute – the branch of the Ethnology Institute of National Academy of Sciences of Ukraine. Research interests: pottery craft in the mythology and rituals of the Slavs, earthenware in the rites and beliefs, roof and roof tiles in mythology and ceremonies of the peoples of the world. The author of two monographs and over one hundred scientific articles.

Received: 18. 01. 2017

Advance Access Published: April, 2017

© K. Rakhno, 2017

⁶² Moisei A.A. *Magiya i mantyka u narodnomu kalendari skhidnoromanskogo naseleण्या Bukovyny* [Magic and Magic of the East Romanian Population of Bucovina], Chernivtsi, 2008, P. 92.